

Ронай Л. М.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В УГОРЩИНІ ПІСЛЯ ЗМІНИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ 1989 РОКУ ТА В 1990-Х РОКАХ ХХ СТ.

У статті здійснено аналіз ключових аспектів трансформації державно-церковних відносин в Угорщині після падіння соціалістичної системи у 1989 році та на початку 1990-х років. Перехід до демократичного політичного ладу вимагав докорінного переосмислення принципів взаємодії між державою і релігійними організаціями, що раніше перебували під суворим контролем комуністичної влади. Автором досліджено, яким чином угорська держава ліквідувала механізми політичного тиску на церкви, що функціонували протягом десятиліть і які нові моделі партнерства з релігійними інституціями були запроваджені в перехідний період.

У статті розкрито та визначено найважливіші кроки з демонтажу старої системи, які були здійснені у перші роки після демократичних змін. Одним із перших рішень стало скасування Державного управління у справах церков – центрального органу, що координував і контролював діяльність релігійних об'єднань за часів соціалізму. Одночасно з цим, держава припинила виплату зарплат релігійним особам, що перебували на службі Ватикану, а також розпочала формування нових державних органів, покликаних забезпечити дотримання свободи совісті та релігії в нових умовах. Уряд створив Департамент церковних відносин у Міністерстві культури, а згодом – Секретаріат у справах церков при канцелярії прем'єр-міністра, які стали координаторами нової релігійної політики.

Автором розкрито важливість прийняття Закону IV від 1990 року «Про свободу совісті, віросповідання та церкви», який став правовим фундаментом для встановлення рівноправних, демократичних засад державно-церковних відносин. Закон задекларував і гарантував релігійну свободу, автономію релігійних організацій, рівність усіх віросповідань перед законом, а також принцип невтручання держави у внутрішні справи церков. Автор підкреслює, що цей нормативний акт став інструментом впровадження західноєвропейських стандартів у релігійній сфері.

У статті також порушено питання щодо реституції майна, конфіскованого у церков впродовж комуністичного режиму. Прийнятий у 1991 році Закон XXXII регламентував механізм повернення або компенсації церковної власності, що стало важливою умовою для відновлення повноцінної діяльності релігійних громад у соціальній, освітній та культурній сферах. Однак, як зазначено автором, на практиці цей процес виявився довготривалим і складним: окремі конфесії отримували майно частково або в обмеженому обсязі, що викликало напруження між релігійними інституціями та державними структурами.

Крім правових і майнових аспектів, у статті також висвітлено питання фінансування церков після втрати постійної державної підтримки, яка існувала у формі контролю в радянський період. Водночас нова модель співпраці передбачала укладання двосторонніх угод між урядом і конкретними конфесіями, що дозволяло реалізовувати спільні соціальні та гуманітарні проєкти.

Ключові слова: Угорщина, політика, церква, держава, релігійні організації, католицька церква, взаємовідносини.

Постановка проблеми. У постсоціалістичний період країни Центрально-Східної Європи, зокрема Угорщина, зіткнулися з необхідністю кардинального переосмислення ролі релігії та церкви в суспільстві. Перехід від тоталітарної системи до демократії вимагав нового підходу до державно-церковних відносин, що включало правові, інституційні та ідеологічні зміни. В умовах глобалізації

та інтеграції до європейських структур актуальним стало питання про забезпечення свободи совісті, рівності конфесій та ефективного функціонування релігійних інституцій. Незважаючи на значну увагу до цього процесу, окремі аспекти трансформації залишаються недостатньо вивченими, що зумовлює необхідність комплексного аналізу змін у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження висвітлює трансформаційні процеси у сфері державно-церковних відносин в Угорщині наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років. Особливу увагу приділено демонтажу старої системи контролю над релігійними організаціями та запровадженню нової законодавчої бази, що гарантувала свободу совісті та віросповідання. У тексті простежено скасування адміністративних структур, таких як Державне управління у справах церкви, та створення нових інституцій, які регулювали церковну політику відповідно до принципів демократії. Важливою подією стало ухвалення IV Закону від 1990 року, що закріпив рівноправність церков і їх відокремлення від держави. Автори, такі як Добсаї Й. [5] та Ердо П. [6], акцентують увагу на правових аспектах цих змін, тоді як Мезеї Б. [8] розглядає конституційно-правовий контекст. Санто К. [12] та Андриані Г. [1] доповнюють картину релігійного життя, а Ромшч І. [10; 11] та Бігарі М. [3] аналізують ширші політичні умови. Таким чином, дослідження є цінним джерелом для розуміння постсоціалістичної трансформації релігійної політики.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження процесу трансформації державно-церковних відносин в Угорщині у період переходу від соціалістичного режиму до демократичного суспільства. Автор прагне виявити ключові етапи та особливості цієї трансформації, проаналізувати правові, інституційні та політичні зміни, що супроводжували формування нової моделі взаємодії між державою і релігійними організаціями. Особлива увага приділяється аналізу законодавчих ініціатив, соціально-політичного контексту, а також впливу зовнішніх факторів, зокрема європейської інтеграції, на модернізацію державно-церковних відносин у постсоціалістичній Угорщині.

Виклад основного матеріалу. Інтелектуальні та ідеологічні течії, які формували політичну громадську думку в Угорщині й прагнули радикального демонтажу партійно-державних інституцій, на літо 1989 року отримали усі ключові позиції у прийнятті доленосних для країни рішень. Процес зміни політичної системи також передбачав скасування законів і заходів, що обмежували функціонування церков. На пропозицію уряду прем'єр-міністра Міклоша Немета, декретом від 30 червня 1989 року було ліквідовано, без правонаступництва, Державне управління у справах церкви, а також скасовано обов'язкову державну доплату церковним посадовцям. Урядовці

залишили фінансову підтримку лише для тих церковних посад, які перебували не під угорською, а під папською юрисдикцією. Мова йшла про наступні посади: католицький окружний єпископ, архієпископи Естергомський, Калочанський та Егерський, архієпископ ордену св. Бенедикта в Паннонхальмі, єпископський коад'ютор, єпископ-помічник, апостольський адміністратор, директор Угорського Папського Інституту та титулярний єпископ [10, с. 549].

З 1 липня припинився контроль з боку держави на церковне книговидання та контроль за церковною пресою. Скасовано вимогу на отримання обов'язкової згоди від місцевих рад на будівництво культових споруд. Також скасовано вимогу про попередню згоду держави на вступ іноземців до угорських духовних навчальних закладів. Як наслідок, держава більше не мала прямих адміністративних важелів впливу (прав) на діяльність церковних/релігійних інституцій. Водночас, урядове розпорядження № 66 Кодексу законів про працю 1989 року, розширило сферу компетенції Міністра культури, надавши йому всі права, які держава могла би здійснювати щодо діяльності церков. Зокрема це: управління коштами з державного бюджету на цілі церковної політики, державна реєстрація релігійних конфесій, розвиток державно-церковних відносин, реалізація цілей і завдань щодо державної церковної політики. Для координації цих завдань, міністр культури Ференц Глац 1 липня 1989 року створив у рамках Міністерства культури і народної освіти, Департамент у справах церков, який у 1990 році був перейменований на Департамент церковних відносин, а згодом – на Секретаріат у справах церковних відносин. Його керівник (в даному випадку Іван Платтгі) з 1 липня 1995 року отримав ранг державного секретаря. Урядовим розпорядженням № 27 від 1996 року, Міністерський секретаріат було перетворено на Секретаріат у справах церковних відносин при канцелярії прем'єр-міністра Угорщини [4, с. 119].

Впродовж початкового етапу змін у політичній системі країни, в перші місяці перехідного періоду, важливу роль відіграв, створений 20 жовтня 1989 року спільний державно-церковний консультативний орган – Національна рада у справах релігій. Головою ради був призначений прем'єр-міністр Міклош Немет, віце-головою – міністр культури Ференц Глац, а секретарем – колишній заступник голови Державної канцелярії у справах церков, Шаркаді Надь Барна. У раді були представлені майже всі угорські церкви і конфесії.

Через принципи віровчення, не приєдналися лише Свідки Єгови, послідовники Христа та релігійна громада «Церква Назарянина». Діяльність ради передусім полягала в обговоренні та коментуванні міністерських пропозицій і доповідей, які стосувалися життя та діяльності церков. Рада припинила своє існування 13 червня 1990 року. Важливо зауважити, що останніми формальними перешкодами для вільної діяльності церков і конфесій в Угорщині були угоди, укладені у 1948 і 1950 роках. З огляду на це, угорський прем'єр-міністр Міклош Немет і кардинал Ласло Пашкаї, Естергомський архієпископ, примас 6 лютого 1990 року опублікували спільну заяву, в якій йшлося, що Угоду, підписану 30 серпня 1950 року, вважають недійсною, тобто, спільно заявили, що припиняють її дію. 19 березня 1990 року подібна доля спіткала й договори 1948 року з Реформатською, Євангелічною, Унітаріанською церквами та Ізраїльською конфесією [8, с. 468].

Окрім ліквідації інституцій і законодавчих норм минулого, безперервно створювалися закони, які окреслювали нову церковну політику держави, яка будувала нову громадянську/суспільну демократію. 23 жовтня 1989 р. була проголошена Конституція Угорської Республіки, де у § 60 абз. 2, було визначено головні засади свободи совісті та віросповідання.

Важливою віхою в історії сучасної Угорщини стало прийняття 24 січня 1990 року IV Закону «Про свободу совісті, релігії та церков» – 304 голосами «за», 11 «утрималися» і 1 «проти» – який кваліфікував свободу совісті та релігії як фундаментальне право людини, обмеження якого встановлюватиметься лише Конституцією. Свобода релігії, у розумінні цього закону та Конституції, означала, що в Угорщині, кожен має право вільно приймати, підтримувати, змінювати, відмовлятися від релігії, сповідувати та практикувати її індивідуально або разом з іншими, приватно чи публічно, шляхом виконання релігійних обрядів, церемоній чи будь-яким іншим чином, вивчати та навчати її індивідуально чи спільно з іншими, приватно чи публічно і може утримуватися від оприлюднення своїх релігійних уподобань. Поширення релігійних переконань та принципів свободи совісті, як зазначалося у законі та Конституції, могло також відбуватися через засоби масової інформації. Новий закон, повернувшись до XLIII статті Закону від 1895 р., кодифікував відносини між державою та церквами, зазначаючи, що церкви діють окремо від держави [6, с. 58; 9].

З факту та принципу відокремлення церкви від держави випливає, що держава не може бути інституційно пов'язана з жодною церквою, а також не може ідентифікувати себе з вченням будь-якої церкви, не може втручатися у внутрішні справи церков, не може займати будь-яку позицію у питанні релігійної і віросповідної істини, не може збирати церковні податки, не може створювати організації чи інші структури, метою яких було би державне управління або нагляд за діяльністю церков; виходячи з нейтральних правових норм, має право створювати лише загальні, рамкові правила, які однаково застосовуватимуться до всіх релігій чи церков. Правові норми відокремленої від церков нейтральної держави, повинні забезпечувати найповнішу релігійну свободу для всіх. Законом скасовано відмінності між конфесіями: у пункті 15 § 2 зазначено, що «Церкви мають рівні права та обов'язки».

Відокремлення церкви від держави дозволило державі стати ідеологічно нейтральною. Це у жодному випадку не означало бездіяльність з боку держави, а означало якісно нові зобов'язання. Держава повинна була забезпечити умови, необхідні для здійснення релігійної свободи та її захисту. Відповідно до цього, § 174/A Кримінального кодексу стверджував, що той, хто обмежує свободу совісті та/або віросповідання іншої особи, шляхом насильства або погроз, скоює злочин і карається позбавленням волі на строк до трьох років. Поряд з цими надзвичайно важливими законодавчими актами, IV Закон від 1990 року скасував розпорядження № 14 від 1989 року, де ще залишилися прописаними зобов'язання держави щодо фінансової підтримки Папських призначень. Також було скасовано розпорядження № 5 від 1949 року (яке прирівнювалося до Закону), й відтоді, викладання релігієзнавства стало необов'язковим (тобто факультативним) предметом у державних навчальних закладах. Відтак, передбачалася вільна та безперешкодна діяльність духовенства в освітньо-культурній, соціальній, медичній, спортивній сферах, а також у сфері охорони здоров'я та захисту дітей і молоді [3, с. 433–434].

IV Закон від 1990 року передбачав обов'язкову реєстрацію конфесій, які у законі називалися «Церквами». Також було прописано, що релігійні громади реєструватиме суд, який надаватиме їм правосуб'єктність. Зрозуміло, що суд, який вважався виконавчим органом нейтральної держави, мав утримуватися від класифікації релігійної діяльності тієї чи іншої релігійної громад, а статистика тих років свідчить і про те, що суди

навіть не розглядали релігійний характер громад, що підлягали реєстрації. Після зміни політичного режиму, причому ще до прийняття IV Закону від 1990 року, в Угорщині швидкими темпами почали поширюватися різні релігійні громади, раніше невідомі в країні. До прикладу, кількість зареєстрованих церков, релігійних громад і конфесій у 1991 році становила 37, у 1992 році 48, а у 1996 році 73. З метою обмеження зловживань, викликаних перевагами, пов'язаними з церковним статусом, у 1993 році деякі політичні та релігійні організації безуспішно виступили з ініціативою встановити мінімальну кількість засновників нової церкви на рівні 10 000 осіб. Відповідно до чинних нормативно-правових актів Міністерства юстиції, § 13 IV Закону від 1990 року, § 11 того самого Закону – 100 осіб однакового віросповідання мали право, з метою здійснення законної релігійної діяльності, заснувати церкву. Водночас, це змушує замислитися над тим, що з позиції держави, конфесія яка налічує кілька сотень членів, юридично займає таку саму позицію як і церкви із мільйонами або десятками тисяч вірників. Незважаючи на те, що перешкоди для релігійної діяльності були ліквідовані, одразу стало очевидним, що свобода, надана законодавством, пожвавлення церковної активності та пов'язаний з цим соціальний попит не гармоніюють з матеріальними умовами в яких працюють церкви. Майно Церков в основному складається з пожертвувань, інших внесків та церковних платних послуг. Держава, у свою чергу, також взяла на себе фінансовий тягар церковного повсякденного життя, так, 22 липня 1991 року набув чинності XXXII Закон від 1991 року «Про право власності на колишнє церковне майно» [5, с. 117].

Сфера дії закону поширювалася на нерухоме церковне майно, яке після 1 січня 1948 року, без належної компенсації, перейшло у державну власність. Мова йшла про наступне: націоналізація шкіл – XXXIII Закон від 1948 року; скасування фондів – розпорядження № 2 від 1949 року; передача у державну власність нерухомості розпущених чернечих орденів – розпорядження № 34 від 1950 року; передача у державну власність певних об'єктів нерухомості – розпорядження № 4 від 1952 року, передача у державну власність нерухомості на підставі так званих вимог суспільного інтересу. Мається на увазі фактично примусова, без законних підстав, без дотримання вільного волевиявлення власників, передача церковної нерухомості, зокрема, приміщень освітніх закладів у державну власність. Слід зазначити, що Закон

не поширювався на майно церков і релігійних об'єднань, які були розпущені у 1946 році. Згідно § 1 Закону, церквам надавалося нерухоме майно, необхідне для здійснення релігійного життя, діяльності чернечих орденів, освіти, виховання, охорони здоров'я, соціальної сфери, захисту дітей та молоді, культурних цілей.

Передача нерухомості, схваленої урядом, мала бути завершена протягом десяти років, при цьому щороку мало передаватися щонайменше 5% власності. У разі виникнення труднощів в отриманні первісної нерухомості, Церкви мали право просити грошову компенсацію, але вони також могли вирішити долю будівлі шляхом прямої угоди з наявним власником – зазвичай місцевою владою [11, с. 249].

Для викупу або грошової компенсації за нерухоме майно, Парламентом було встановлено на 1992 рік бюджет у розмірі 1,1 мільярда форинтів; 3 мільярди на 1993 рік і по 4 мільярди форинтів на 1994, 1995 та 1996 роки. Цієї суми виявилось недостатньо й тому за пропозицією тогочасного прем'єр-міністра Дюлі Горна, представники чотирьох історичних церков і конфесій (католицької, лютеранської, реформатської та іудейської конфесії) погодилися переглянути свої вимоги та при можливості скористатися грошовою компенсацією. Також було вирішено, що уряд продовжить виплату компенсацій протягом 20 років, тобто до 2011 року, замість 10 років, передбачених XXXII Законом від 1991 року. До квітня 1996 року, 12 церков, які претендували на відшкодування, подали понад 7000 майнових позовів. З них майже 1000 було врегульовано за прямою домовленістю/угодою, а 862 – за угодою/домовленістю з урядом. Близько 1500 позовів не підпадало під дію Закону, 4017 майнових справ все ще перебували на розгляді, а їхній вплив на бюджет становив 144 мільярди форинтів. Закон про нерухоме майно передбачав створення окремого закону про фінансові умови для подальшого функціонування церков. За відсутності такого закону, церкви наразі отримували пряму бюджетну підтримку, яку розподіляв парламент. Важливо підкреслити, що протягом 1992 року, поряд із трьома великими історичними церквами (католицькою, реформатською, євангельською), унітаріанською, чотирма ортодоксальними (грецька православна) та конфесією ізраїльтян, бюджетну підтримку отримали 28 малих церков, а у 1994 році їх кількість становила 22 церкви. Також слід зауважити, що з боку церков виникла різка критика з приводу того, що в 1993 році чотирьом невеликим церквам, а саме

Церкві Об'єднання (Муністи), громаді Свідків Єгови, Товариству Свідомості Крішни та Церкві Саєнтології було відмовлено в державному фінансуванні, посилаючись на певні деструктивні елементи в їхній діяльності. Наразі право на бюджетну підтримку мали церкви, які займалися освітньою, медичною, соціальною, благодійною та/або інституційною діяльністю. Вважалося, що не можна на довго відкладати запровадження більш виваженої, а тому, можливо, і більш складної системи підтримки. Саме тому, спираючись на міжнародну практику, пропонувалося, щоб громадяни могли перенаправляти певну частку, а точніше, 1% податку від доходів на користь церков. Така практика вперше стала можливою у 1996 році у поданні податкової декларації за звітний рік. Запровадженню цього закону передували палкі дискусії, оскільки мова йшла не тільки про церкви, а про десятки фондів і громадських організацій, які відповідали прописаним умовам, й тому, деякі церкви, зокрема і Католицька церква, не заважали скористатися запропонованою можливістю [7, с. 72].

Угорська преса опублікувала проект угоди між Ватиканом і урядом 7 травня 1997 року, який супроводжувався жвавою дискусією. Проект угоди мав на меті знайти довготривале рішення щодо фінансування громадської та релігійної діяльності Католицької церкви в Угорщині та ситуації з нерухомістю, що була повернута католикам. Угоду, яку Святий Престол та угорський уряд вважали (та вважають і сьогодні) історичною, було підписано у Римі 20 червня 1997 року прем'єр-міністром Дьюлою Горном та кардиналом Анджело Содано, прем'єр-міністром Ватикану. Документ складався з п'яти розділів і стосувався чотирьох фундаментальних питань. Загальна частина Угоди регулювала правовий статус Церкви. Прописані також фінансові та інші аспекти взаємовідносин між церковними інституціями та державою, включаючи фінансування церковних шкіл та благодійних установ. Третє питання регулювало реституцію/повернення церковної нерухомості, а четверте – фінансова підтримка діяльності церков.

Відповідно, вже у 1998 році платники податків мали би можливість розпоряджатися 1+1% відсотком свого прибуткового податку, причому +1 лише на користь зареєстрованої церкви. Також, держава гарантувала до 2001 р. так зване «повернення» піввідсотка від минулорічних надходжень так званого прогресивного податку на доходи фізичних осіб: якщо перерахована громадянами сума не досягне необхідного рівня, держава здійснить компенсацію/

доплату. В Угоді було вказано, що суму доплати необхідно розподіляти між церквами пропорційно розміру внесків громадян, але сума, для Католицької церкви, не могла бути меншою ніж 1,7 мільярда форинтів. Серед іншого, передбачалося, що Церква та освітні й вищі навчальні заклади, які вона утримувала, отримуватимуть такий самий рівень фінансової підтримки, як і ті заклади, що утримуються державою або муніципалітетами.

Держава продовжуватиме брати участь у збереженні та відновленні релігійної культурної спадщини, пам'яток і творів мистецтва, що належать церквам. Церковні архіви та бібліотеки отримуватимуть державну підтримку. Не передбачалося жодних змін щодо повернення певного майна до 2011 року, однак, у випадку коли йшлося про грошове відшкодування вартості відчуженої нерухомості, держава залишала за собою право конвертувати вартість майна в ануїтет (фінансова рента). Таким чином, Католицька церква, відповідно до вимоги про грошову компенсацію в розмірі 42 мільярди отримуватиме ануїтет щороку, сума якого становитиме приблизно два мільярди форинтів. Відтоді, як Угода була опублікована, створення закону, який би регулював фінансові умови діяльності всіх церков в Угорщині, стало ще більш актуальним [10, с. 594].

Щодо вирішення питання державної та церковної освіти існує кілька правових аспектів. Ідеологічний нейтралітет держави повинен застосовуватися і в державних школах. Таким чином, державні школи не повинні бути прихильними до жодної релігії чи конфесійних переконань, однак повинні надавати можливість свободи вибору. З цією метою, релігійні та світоглядні знання мають бути передані учням «об'єктивно, критично та плюралістично». Як ми вже зазначали вище, згідно IV Закону від 1990 року, державні комунальні школи мали забезпечити факультативну релігійну освіту, яку здійснюватимуть представники церков та у разі необхідності, безкоштовно надати добре облаштовані класні приміщення. Духовні наставники не можуть бути членами педагогічного колективу, отримуватимуть заробітну плату від церкви, а також у свідоцтві про освіту не фігуруватиме запис про релігійне навчання. Держава не зобов'язана створювати спеціалізовані/релігійного напрямку заклади освіти, але якщо церква або батьки створюють спеціалізований/релігійний навчальний заклад, вона (держава) зобов'язана дотувати її в такій мірі, в якій конфесійний навчальний заклад перебирає на себе державну функцію. Також надається підтримка вищим

Навчальний заклад	Дошкільний заклад	Початкова школа	Середня школа	Заклад вищої освіти Університет + Інститут	Всього
Католицька	31	62	29	13 (1+12)	135
Євангельська	12	2	7	1	22
Реформатська	6	26	18	5 (2+3)	55
Ізраїльська	2	-	1	1	4
Інша	-	1	-	7	8
Всього	51	91	55	27	224

Укладено на основі: [2, с. 231].

духовним навчальним закладам, де мають можливість викладати співробітники, призначені відповідною церквою і які обіймають церковні посади. Однак, міністр культури і освіти пропонуватиме на призначення викладачів для вищих навчальних закладів, які діють під патронатом церкви, але надають світську, а не релігійну освіту. Не підлягає сумніву, що шкільне питання було предметом найбільшого конфлікту інтересів і непорозумінь в останні роки. Однак, позитивним фактом стало те, що якщо в період з 1952 по 1989 рік існувало лише 10 церковних гімназій (8 католицьких, 1 реформатська, 1 ізраїльська), то з 1989 року кількість церковних шкіл поступово зростала. У 1994/95 (див. табл.) навчальному році налічувалося 224 навчальних закладів релігійних конфесій, починаючи від дитячих садків і закінчуючи богословськими навчальними закладами [1, с. 219].

Постало також важливе питання – надання та забезпечення релігійних/духовних потреб громадян, які перебували в особливих життєвих ситуаціях. Наприклад, у лікарнях і соціальних установах, як правило, достатньо надавати дозвіл пастору для вільного доступу і за необхідності, забезпечити приміщення для релігійної діяльності. Забезпечення духовних/релігійних потреб громадян які відбувають строк покарання у в'язницях регулювався наказом Міністра юстиції від 1990 року, зважаючи на закритий характер цих установ. Дещо складнішою була ситуація з військовослужбовцями, які проходили військову службу. Оскільки військовослужбовці строкової служби виконують свій громадянський обов'язок, цілком зрозуміло, що держава намагалася забезпечити їхню релігійну практику. Відповідно, відроджуючи міжконфесійне військове капеланство, яке було скасовано з 1952 року, Угорський уряд, 20 квітня 1994 року видав Наказ «Про створення Служби військового духовенства/капеланства». Відповідно до чисельної кількості вірників та історичних традицій самих церков, сформувалися три гілки Служби військового духовенства: Католицьке табірне єпископство, Протестантське табірне єпископство та Табірний рабинат Збройних сил Угорщини.

Однак, незалежно від того, чи входила та чи інша церква до складу Табірного капеланства, кожна зареєстрована релігійна громада мала право здійснювати релігійну діяльність у військових організаціях, виходячи з потреб військових. Важливо, що незареєстровані релігійні громади не могли скористатися цим правом. Слід підкреслити, що зважаючи на принципи відокремлення, відносини між державою і церквами в цілому врегульовано, але саме через невирішеність фінансових питань, процес відокремлення ще не можна вважати завершеним [12, с. 108].

Висновки. Проведене дослідження показує, що трансформація державно-церковних відносин в Угорщині в постсоціалістичний період відбувалася в умовах складних політичних, соціальних і правових змін. Перехід від жорстко контрольованої моделі до більш відкритої і плюралістичної форми взаємодії між державою і релігійними організаціями вимагав глибокого реформування нормативно-правової бази, інституційної структури та суспільної свідомості. З одного боку, нова правова система забезпечила гарантії свободи віросповідання та рівності релігій, але з іншого – створила виклики, пов'язані з необхідністю врівноваження між державною нейтральністю та історичними традиціями. Аналіз свідчить, що угорська модель державно-церковних відносин є прикладом поступової еволюції у напрямку демократизації, в якій важливу роль відіграли як внутрішні чинники, так і зовнішні впливи, включаючи інтеграцію до європейських структур.

Окремої уваги заслуговує вплив політичної кон'юнктури на формування сучасної релігійної політики, що іноді призводить до суперечливих рішень та дискусій щодо рівності конфесій. Водночас спостерігається активізація громадянського суспільства у відстоюванні релігійних прав, що є позитивним чинником демократичного розвитку. Угорський досвід може стати важливим прикладом для країн, які прагнуть реформувати систему державно-церковних відносин, зберігаючи баланс між свободою совісті та збереженням культурної спадщини.

Список літератури:

1. Adriányi G. A Katolikus egyház története a 20. században Kelet-, Közép-Kelet- és Dél-Európában. Győr: Kairosz Kiadó, 2005. 359 old.
2. Balogh M., Gergely J. Egyházak az újkori Magyarországon. 1790–1992. Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996. 549 old.
3. Bihari M. Magyar politika 1944–2004. Politika és a hatalmi viszonyok. Budapest: Osiris Kiadó, 2005. 485 old.
4. Bölöny J. Magyarország kormányai 1848–2004. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004. 549 old.
5. Dobszay J. Állam, egyházak Magyarországon 1989–2004. 15 év a rendszerváltástól az európai uniós csatlakozásig. Budapest: Egyházforum Alapítvány, 2004. 399 old.
6. Erdő P. Egyházjog. Budapest: Szent István Társulat, 2014. 813 old.
7. Lukács L. Az egyház mozgástereiről a mai Magyarországon. Budapest: Vigilia Kiadó, 1997. 359 old.
8. Mezey B. Magyar alkotmánytörténet. Budapest: Osiris Kiadó, 2003. 516 old.
9. Ráth M. 1895-dik évi országgyűlési törvények. Budapest: Kiadja Ráth Mór, 1895. 209 old.
10. Romsics I. Magyarország története a XX. században. Budapest: Osiris Kiadó, 2010. 688 old.
11. Romsics I. Volt egyszer egy rendszerváltás. Budapest: Záricon-Ház Bt., 2003. 328 old.
12. Szántó K. A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945–1991. Miskolc: Új Misszió Alapítvány, 1992. 127 old.

Ronai L. M. THE STATE-CHURCH RELATIONS IN HUNGARY AFTER THE CHANGE OF POLITICAL SYSTEM IN 1989 AND IN THE 1990S OF THE 20TH CENTURY

The article analyzes the key aspects of the transformation of state-church relations in Hungary after the fall of the socialist system in 1989 and the early 1990s. The transition to a democratic political system required a fundamental rethinking of the principles of interaction between the state and religious organizations, which had previously been under the strict control of communist authorities. The author examines how the Hungarian state eliminated the mechanisms of political pressure on churches that had been operating for decades, and what new models of partnership with religious institutions were introduced during the transition period.

The article reveals and identifies the most important steps to dismantle the old system that were taken in the first years after democratic changes. One of the first decisions was to abolish the State Department for Church Affairs, the central body that coordinated and controlled the activities of religious associations under socialism. At the same time, the state stopped paying salaries to religious persons who were in the service of the Vatican, and began to form new state bodies designed to ensure respect for freedom of conscience and religion in the new environment. The government created the Department of Church Relations in the Ministry of Culture and later the Secretariat for Church Affairs under the Prime Minister's Office, which became the coordinators of the new religious policy.

The author reveals the importance of adopting the Law IV of 1990 "On Freedom of Conscience, Religion and Church", which became the legal foundation for establishing equal, democratic principles of state-church relations. The law declared and guaranteed religious freedom, autonomy of religious organizations, equality of all faiths before the law, and the principle of non-interference by the state in the internal affairs of churches. The author emphasizes that this normative act became a tool for implementing Western European standards in the religious sphere.

The article also raises the issue of restitution of property confiscated from churches during the communist regime. Law XXXII, adopted in 1991, regulated the mechanism for the return or compensation of church property, which became an important condition for the resumption of full-fledged activities of religious communities in the social, educational and cultural spheres. However, as the author notes, in practice, this process turned out to be lengthy and complicated: some denominations received property partially or to a limited extent, which caused tension between religious institutions and state structures.

In addition to legal and property aspects, the article also highlights the following issues of church funding after the loss of constant state support, which existed in the form of control during the Soviet period. At the same time, the new model of cooperation involved the conclusion of bilateral agreements between the government and specific denominations, which allowed for the implementation of joint social and humanitarian projects.

Key words: Hungary, policy, church, state, religious organizations, Catholic Church, relationship.